

СИМВОЛИКА ПРОСТРАНСТВА И ГРАНИЦЫ В РОМАНЕ**В. ВУЛЬФ "МИССИС ДЕЛОУЕЙ"**

Суспільна свідомість – це унікальний світ. З одного боку, вона знайшла вираження у матеріальній та духовній культурі людства, а з іншого, реалізувалася в традиціях, звичаях, віруваннях, соціальних симпатіях і стереотипах, які часто проявляються у вчинках людей. І хоча її основи і загальні принципи були закладені попередніми поколіннями, вона разом з ними повсякденно збагачується за рахунок потоку думок і почуттів людей, що живуть у теперішній час. Своє відображення суспільна свідомість знайшла в широкому колі різноманітних текстів – книг, документів, творів мистецтва.

Даний вид свідомості людей насичений символами. Вони живуть поряд з нами, починаючи від самого народження. Ми переймаємо їх, віднаходимо їхнє значення, навіть не замислюючись над цим.

Вивченням символіки займалися С.Аверінцев, О.Лосєв, О.Потебня, М.Новикова. Цій проблемі присвячені праці О.Мелитинського, О.Веселовського, О.Гурдмана та інших.

Будь-який символ у художньому тексті повинен відповідати певним критеріям, тобто володіти емоційністю та антропоцентричністю, асоціативністю та культурною детермінованістю, бути відносно стійким та контекстуально обумовленим. При цьому кожний із названих критеріїв має свою специфіку саме в художньому тексті.

Символ не може мати конкретного, але й загального значення. Він їх поєднує. Особливість багатозначності, як критерію вищлення символу, полягає в тому, що символ нестатичний в межах однієї культури та нетотожний самому собі в різноманітних культурах або в діячності (Новикова М.О.).

Символ у художньому тексті (далі ХТ) характеризується наступними критеріями: полісемічністю, асоціативністю, культурною обумовленістю, антропоцентричністю та ентоцентричністю.

Слід зазначити, що до цього часу ані у вітчизняній, ані у зарубіжній літературі не існувало загальноприйнятої методики аналізу символу в ХТ з функціональної та семантичної точок зору. Тому, під час вичленення у творі буде обрано за основу методику аналізу символу в ХТ, розроблену М.О.Новиковою та І.М.Шамою.

При аналізі символу в ХТ інтерпретатори зустрічають цілий ряд труднощів, до яких належать: вичленування, класифікація, інтерпретація символу в конкретному ХТ.

У процесі аналізу символу в ХТ інтерпретатори зустрічають цілий ряд труднощів, таких як: вичленування, класифікація, інтерпретація символу в конкретному ХТ.

Розрізняють декілька методів вичленування символу в ХТ. Найбільш традиційним є дефінітивний метод. Тобто символічними слід уважати ті елементи ХТ, що відповідають критеріям визначення символу. Але цей метод не є достатнім. Також необхідно додатково виявити для кожного конкретного символу його обумовленість [1, с. 14].

На цій стадії постає необхідним застосування тезаурусного методу, з залученням фонологічних та спеціальних словників символів. Особливо важливим є те, що такі словники показують багатовікову детермінованість семантики даного символу, його нетотожність самому собі в різних культурах.

На наступній стадії неминуче залучення описово-етнографічного методу: вивчення етнографічних праць, що описують національно-специфічні особливості осмислення символу.

Обов'язковим у ході аналізу постає контекстуальний метод, оскільки при перекладі маємо справу не з символом як словниковою одиницею, а з

символом всередині ХТ. Цей метод передбачає аналіз символіки на трьох рівнях:

1) гіпотекстовому (фонетичний, графічний, морфологічний, лексико-семантичний, фразеологічний, синтаксичний контексти);

2) текстовому (характерологічний, сюжетний, композиційний контексти);

3) гіпертекстовому (контекст творчості даного автора та перекладача, контекст літературного напрямку та жанровий контекст як складові національно-культурного контексту ВТ та ПТ) [2, с. 12].

Така схема зручна тим, що дозволяє поетапно виявляти особливості функціонування символу на різних рівнях в різних контекстах ВТ та відтворити цю систему в ПТ.

Методика класифікації символу також важлива в процесі аналізу символу в ХТ. Вчені виділяють декілька класифікацій символу.

Найбільш вживаною є предметна класифікація тезаурусного типу. Вона найзручніша саме для словників. Однак вона не дозволяє з'ясувати конкретно-текстову та індивідуально-авторську семантику символу [2, с. 13]. Для цього необхідна дистрибутивна класифікація. Вона може визначити значні розбіжності між частотністю та ієрархічною значимістю того ж символу від однієї частини тексту до іншої, від одного автора до іншого [2, с. 13].

Існує також і якісна - контекстуальна - класифікація символу. Вона дозволяє оцінити міжконтекстуальні зв'язки символу, а також відділити надіндивідуальні його функції від його ж авторського змісту [3, с. 17].

Поряд з методикою вичленування та класифікації виділяють також методику інтерпретації символу. Складність полягає в тому, що можна недооцінити одну з двох рівноправних властивостей символу: його універсальність та його національну, індивідуально-авторську та історичну обумовленість.

Для подолання цих труднощів необхідним є поєднання декількох методів. Поєднання методів виявляє універсальні та характерні національні складові всередині символічної семантики. Історико-генетичний метод вичленює порівняно більш молоді та більш архаїчні семантичні шари символу. Структурно-типологічний метод диференціює периферійні та ядерні компоненти змісту символу.

У будь – якому символічному просторі культури і літератури обов'язково є «свій» світ та іншосвіт. Але «свій» герой (або речі), коли опиняється в чужому просторі, може увібрати в себе його якості. Тому будь-яка людина або речі, які побували в іншосвіті, стають контактними з ним. Але буває і навпаки. Коли усередині «свого» світу, виникає будь-яке відхилення від норми у хаос або антинорму і розуміється символічно як реальне або таємне вторгнення іншосвіту. Антинорма – це відхилення від норми, але відхилення може бути різним; тому іншосвіт не базувався тільки на добрі, або тільки на злі: він теж може бути різним, амбівалентним. Оскільки символічно відзначається тільки іншосвіт (а «свій» світ – це норма), люба антинорма перевертілюється в символ “іншого” простору.

Горизонтальне освоєння простору відбувається концентрично: від самого малого кола, мікрокосмосу - тіла людини через одяг, дім, садибу, поселення, сад – до “великого” кола, природного космосу.

За вертикальним вимірюванням, персонажі (і навіть речі) всередині того або іншого простору набувають його символічних якостей. Тобто не стільки персонажі прогнозують місце дії, скільки це місце прогнозує для себе героїв, події та конфлікти. Для архаїки простір – це доля персонажу.

Символами простору за горизонталлю у романі В.Вульф «Місіс Делуей» виступає: за другим критерієм (вада відносно людської норми) "божевілля" Септімуса Сміта. Це знаки переходу людини до іншого світу, або входження іншого світу в людський світ. Але в романі це божевілля не зовсім таке, яким воно є в інших людей. Септімус не божевільний, хоча доктор вважає його таким і лікує як хвору людину. Він усе розуміє, чує, але

сприймає світ і все навколо зовсім не так, як інші. Завдяки ретроспективному плану зрозуміло яким був Септимус Сміт до війни, що зробила з ним війна і якого лиха дістав він як наслідок цих подій. Він втратив здібність відчувати. Цей страх нахлинув на нього раптово, але не пройшов з роками, залишився на усе життя як спогади і наслідок війни. Він не міг відчувати, але він став мислити філософськи. Багато читав і врешті-решт сам став писати оду, яку записувала його дружина. Ці спогади про вбитих чоловіків, опалених жінок не давали йому спокою. Він міркував про їх долі, про вбитого друга. Йому здавалося, що він прийшов допомогти людям, позбавити їх гріхів. Він вважав себе вигнанцем, який озирається з нудьгою на пусту землю. Ніхто його не розумів і вважав божевільним. Він намагається боротися з доктором, щоб довести своє людське, а не божевільне становище, та сили неоднакові і він вирішує, що має єдиний спосіб довести свою правоту – піти з життя. Навіть його смерть – це не примирення злу і насильству, яке увійшло в людей та існує у світі.

Символічним стає образ Септимуса Смітта, який асоціюється з:

- 1) зерном, що проросло з метушні, марнославства, лінощів, пристрасті.
- 2) жертвою, яка полетіла на небеса (людина, яка нездатна відчувати, кохати).
- 3) чорним колосом, який сумував в пустелі про судьби людей.
- 4) мандрівником; погіблим матросом.
- 5) творцем безсмертної оди.

Символами простору за вертикаллю виокремлено: *сходи, дерево, вежа з годинником*. Саме ці символи здійснюють контакт земного світу з іншосвітом, бо наближенні до нього. Людський простір, що є «нормою» існує не у вертикальному, а горизонтальному вимірі – на рівні землі. Тому самі символи простору за вертикаллю мають риси іншого світу. Як верх так і низ відносяться до цього світу. Але вони можуть мати і позитивні риси свого світу: низ – як історичне минуле, а верх – як початок майбутнього духовного,

божественного. У зв'язку з цим тіло людини, яке має також верх і низ, розподіляє символіку простору через голову – світ чистих думок, намірів.

Філософські думки Септімуса спрямовані на людей, які загинули і , яких війна зробила каліками. Він намагається допомогти їм, позбавити їх страждань та гріхів. Ці думки чисті, але їх вважають божевільними такі, як доктор Доум.

Чисті, безкорисні думки у доньки Клариси. Вона вірить у Бога і живе з вірою у нього в душі. Їй недовподобі ходити на вечірки у світських домах, жити у гамірному місті, спілкуватися з людьми, яких вона зовсім не знає, за ради можливості бути прийнятою у верхівках.

Думки і спогади Клариси – різні, як вона сама: то любляча і пристрасна до чоловіка, доньки, свого дому, то марнославна, снобиста, з думками про зраду чоловікові з Пітером, ревнива до своєї сестри та доньки, пристрасна до Селі. Місіс Деллоуей – це дар відчувати людину, гадати її проблеми, спогади, бажання і за можливістю допомогти. Місіс Деллоуей – це хаща душі, де живе злобне чудовисько-Ненависть.

Думки Пітера Уолша пов'язані зі спогадами про минуле, юність, перше кохання, але поряд з цим він протиставлен Кларисі й усьому світському товариству, до якого колись належав.

Будинок, який також відноситься до символіки простору, умовно розподіляється на – купол, трубу, дах, верхні кімнати, що знаходяться на горі і низ – погріб, лаз.

На горі (під дахом, у верхніх кімнатах) повинні жити чесні, порядні, святі люди. Такою була Клариса в дитинстві. Вона часто згадує дівчинку, яка жила під дахом. Навіть зараз Клариса живе у верхніх кімнатах дома і любить сходами підніматися "вгору", щоб краще подивитись на місто, яке вона любить, яке стало частиною її життя, спостерігати за метушнею на вулицях, життям у квартирах через вікна.

Наверху живе її донька – символ чистоти і віри у Бога.

Клариса спостерігає через вікно за самотньою старою жінкою, яка живе під дахом іншого дому і кожного вечора відходе до сну з молитвами, як в останнє.

Сходи, які є символом простору за вертикаллю зв'язують верх і низ дома у єдиний простір людського буття і актуалізують символічне значення: пройшовши їх людина може набути як позитивного так і негативного. Клариса сходить униз до родини, доньки, служниць, символізуючи життя: домашню метушню, розмови з людьми, вдячність слугам, тваринам, чоловіку; як господиня срібла, фарфору і полотна; навіть квіти у неї – живі, вони розмовляють, у них своя душа. Такою ж постає перед людьми її донька. Чиста, сповнена духовності, віри, любові до людей і родини.

Наступним символом простору за вертикаллю у романі виокремлено дерево. Якщо в дитинстві Клариса разом з іншими дітьми лазили на дерева і хотіли бачити усе навколо, то зараз ця гра залишилася в минулому. Тепер для Клариси дерева символізують життя, місто, в яке вона вросла своїми коріннями наче дерево, любов до всього живого.

Міська вежа з годинником є символом простору за вертикаллю. Вона здійснює контакт іншосвіту з земним світом. Всі події, що трапляються з героями роману, відбуваються у ту мить, коли б'є годинник. Спогади Клариси, смерть Септимуса Сміта, зустріч з Пітером Уолшем, позбавлення від того, що тяготить людину у житті, думки про Салі в минулому, доньку і її любов до людей, стара жінка лягає спати, продовження життя навколо. – все це проходить через її свідомість з кожним ударом годинника на вежі. Лише її потік свідомості об'єднує минуле і майбутнє, різних людей і події і створює у творі художній простір.

Чітке протиставлення свого та іншого простору у світовій символіці, сприйняття іншого світу як зони лиха, хаосу, антинорми, пояснює завищену символічну роль межі.

Увесь простір людини, від його тіла інтер'єру його оселі і до іноді непов'язаного з ним величного Космосу, перекреслено межею, яку іноді ми і не бачимо. Перетинання цієї межі супроводжується змінами які відбуваються з людиною: зміна одяжі, норм поведінки, можливих і неможливих дій. Межа – це найбільш суперечлива конфліктна частка символічного простору у будь-якому традиційному світі. Межа – це місце найбільш віддалене від центру «свого» світу. А значить, це місце, де свої захисні сили та цінності втрачають свій позитивний вплив.

Символами просторової межі у романі визначено: *дах, вікно, місто*. Ці символи розподіляють простір на «свій» світ та іншосвіт, за їх межами існує інший, чужий простір, який вже не захищає людину, або героя. В іншому просторі він відчуває себе самотнім.

Середній космос (мезакосмос) захищає людину, її дім, оселю, поселення. Вихід за його межі – входження в іншосвіт – приводить до подій, які трапляються з героями і становлять сюжет оповіді або роману.

Якщо для Сміта – Лондон, або якесь інше велике місто несе негативну сутність, то для головної героїні роману – Клариси – місто – це її доля, вона обожнює його, в нього вона вросла своїм існуванням, віддала своє життя на розсуд. Гуркіт машин та автобусів, шелест реклам, погляд перехожих – все це вона; у кожному з них – її частка: в рідних деревах, у рідному домі, в людях, яких вона ніколи не зустрічала, в лондонських вулицях. Вона назавжди залишиться тут – у місті, у самому його серці. Місіс Деллоуей – це символ Лондону.

Для Пітера Уолша, який зробив кар'єру далеко від рідного міста, багато подорожував, воно залишилося лише у спогадах. Але ці спогади, пов'язані з Лондоном були найщасливіші в його житті.

Для всіх героїв роману існує свій і чужий світ, свій і чужий простір. Родина, спогади про дитинство – все це світ людини, у якому він існує, кохає, сподівається, але це його простір. За межами цього простору починається

інше життя, інші люди, місто, сумні спогади. Для кожного дім – це фортеця, де є щастя, радість, кохана людина, діти. У домі сили зла не наважуються деякий час перейти межу, а на чужому просторі (у місті, на фронті) їм це зробити дуже легко.

Септимус представ перед нами людиною, яка працює в офісі, з руками інтелігента, з розумним і тонким профілем, з великими карими очами, які були сповнені печальних спогадів із дитинства: коли він ще малим залишив дім. Він став одним з тих, кого поглинає велике місто у свою метушню, марнославство, лінощі. Він зробився боязким, став заїкатися, хотів виправити своє положення, закохався, але доля приготувала йому і усім страшне випробування - почалася війна. Він першим записався добровільно на фронт. Там в окопах він змужнів, отримав підвищення, завоював дружбу і увагу свого офіцера Еванса, але перестав відчувати, кохати. Кожен раз перетинаючи свій простір і поринаючи в інший світ, зло відроджується в людині, входить в її думки, сутність. Так сталося і з Септімусом Смітом.

Клариса Деллоуей любить своє місто, воно для неї – все життя, повітря, сутність існування. Але в своєму домі вона відчуває свою силу, владу над служницями, донькою, чоловіком, вона – господиня, жінка, яку обожнює чоловік, донька, поважають робітники. Її дім, її простір, світ дає впевненості в собі, мужності. Перетинаючи свій простір вона стає беззахисною, маленькою пташкою, яку несе бурхливий потік життя; кожен може її образити, її погляд як птах, який полетів, коли доторкнувся до іншої людини. Місіс Деллоуей – символ життя: домашньої метушні, розмов з людьми, вдячності слугам, тваринам, чоловіку; господиня срібла, фарфору і полотна; якір спасіння від самотності. Місіс Деллоуей – це символ любові: до життя, до міста, до людей, до рідних, до природи.

Пітер Уолш ще молодим поїхав далеко в інші країни. Він прожив більшу частину свого життя, переїжджаючи з міста на місто. Життя проминуло як мить, але що в ньому було найголовнішим – Пітер зрозумів

лише тоді, коли через 50 років повернувся до рідного міста. Та в спогадах йому завжди здавалося, що він у Лондоні, на балу, або світській вечірці і поряд з ним поважні особи, кохання всього його життя – Клариса. Тільки у своєму просторі людина спроможна відчувати радість, любов повною мірою. Для Елізабет – доньки Клариси – свій простір – це тихе життя за містом. Їй недовподобо ходити на вечірки у світських домах, жити у гамірному місті, спілкуватися з людьми, яких вона зовсім не знає, за ради можливості бути прийнятою у верхівках.

Вікно символізує в романі інше життя, інший світ, смерть. Крізь вікно Клариса спостерігає світ навколо, життя інших родин, самотніх людей, кінець життя старої жінки. З вікном пов'язане самогубство Септимуса Сміта.

Символічним є і одяг людини. Клариса, донька, Пітер Уолш, охайні, добре вдягнуті, на голові шляпи, капелюхи, гарне взуття підкреслює їх респектабельність. Вони огороджують себе від злих сил, лиха, іншого світу.

Релігійна душею Елізабет – донька Клариси – вона не робить гріха і не бажає лиха іншим. Вона добропорядна. Тому зло не входить в її світ, не позбавляє її віри, любові до людей. Такою ж намагається бути і Клариса.

Зовсім інший зовнішній вид і одяг має Септимус Сміт. Він неохайний, босий. Його думки блукають десь у царстві спасіння від гріхів, куди він поспішає, залишивши боротьбу з реальністю.

Цікавим у романі є образ *аероплана*, який стає *символом душі людини*, її вічної спрямованості покинути тіло за допомогою думки.

Отже, Символами простору з горизонталлю у романі визначено: *дім, місто*, "божевілля" Септимуса Сміта; символами простору за вертикаллю виокремлено: *сходи, дерево, вежа з годинником*.

Символами просторової межі у романі визначено: *дах, вікно, місто, одяг*.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий: Синхронно-сопоставительный очерк. - Свердловск: Издательство Уральского университета, 1990. - 166 с.
2. Новикова М.А., Шама И. Символика в художественном тексте: символика пространства – Запорожье, Вергил, 1996. – 231с.
3. Новикова М.А. Символы // Новый мир. – 1995. - № 2. – С. 202-217